

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

СМЕРЕЧИНСЬКА ОКСАНА ВСЕВОЛОДІВНА

УДК 81'37 [112.2-161.2]:81-115

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ГРАНИЧНОСТІ ДІЇ
В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Спеціальність 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Струк Тетяна Миколаївна
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри німецької філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Паславська Алла Йосипівна
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри міжкультурної
комунікації та перекладу

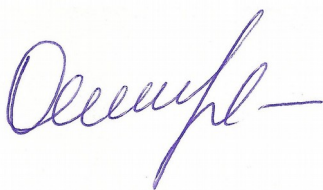
кандидат філологічних наук, доцент
Ткачівська Марія Романівна
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри іноземних мов і перекладу

Захист відбудеться “10” жовтня 2019 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 405.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “10” вересня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент

О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Акціональна та аспектуальна семантика, пов'язана зі способом перебігу дії та виділенням її окремих фаз, вже понад століття перебуває в центрі уваги лінгвістів різних країн. Цією тематикою зокрема займалися: С. О. Агрелль, Б. М. Балін, А. В. Бондарко, Є. Кошмідер, Ю. С. Маслов, З. Вендлер, Б. Комрі, А. В. Ісаченко, М. А. Шелякін, Н. С. Авілова, Є. В. Падучева, Анна А. Залізник, В. Абрагам, С.-Г. Андерсон, О. Даль, Т. Чарнецькі, А. Контни, М. Кріфка, М. Егг, К. Фабріціус-Ганзен, С. Ротштайн, Г. Шлегель, Е. Ляйсс, Р. Штайніц, Р. Тірофф, М. І. Калько, С. О. Соколова, Т. М. Струк, А. Й. Паславська, О. М. Белих, Н. І. Добжанська та багато інших. Хоч за останні десятиліття з'явилося дуже багато публікацій, проте на значну кількість питань і досі не знайдено однозначної відповіді. Дослідження з проблематики акціональної та аспектуальної семантики є важливими не тільки в так званих аспектуальних мовах, де категорія аспекту є граматичною, але і в неаспектуальних, до яких зокрема відноситься й німецька мова.

Актуальність теми полягає у необхідності контрастивного дослідження функціонально-семантичного поля граничності дії, що складається з низки інших мікрополів, у німецькій та українській мовах для виявлення спільних та відмінних рис з огляду на те, що ці дві мови мають різну граматичну структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка "Лінгво-когнітивні та дискурсивні аспекти функціонування германських мов" (шифр теми 0117U001394). Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 25 березня 2009 року (протокол № 34/3) та уточнена 6 березня 2019 року (протокол № 63/3).

Мета дисертаційного дослідження полягає у зіставленні та аналізі різнорівневих засобів вираження семантики граничності дії, а саме досягнення межі дії, у німецькій та українській мовах.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань дослідження**:

- проаналізувати різні теоретичні підходи до вивчення аспектуальної та акціональної семантики в лінгвістиці;
- випрацювати власний метод поділу дієслів та ситуацій на граничні та неграничні;
- визначити та проаналізувати функції різнорівневих засобів вираження фазової семантики у мовах, що зіставляються;
- окремо дослідити засоби вираження семантики одноразовості та результативності дії в обох мовах;
- порівняти досліджені функціонально-семантичні поля (ФСП) і виділити спільні та відмінні риси у порівнюваних мовах.

Об'єктом дослідження виступають різнорівневі засоби вираження граничності дії у німецькій та українській мовах і їх взаємодія. **Предмет** дослідження – семантика граничності дії, зокрема семантика початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії.

Матеріалом дослідження послужили твори художньої літератури “Amerika” F. Kafka, “Der Vorleser” B. Schlink, “Поклоніння ящірці” Л. Дереша з їх перекладами українською та німецькою мовами відповідно із загальним обсягом 1439 сторінок, завдяки чому виокремлено 8498 прикладів (в українській мові розглядалися тільки приклади з дієсловами доконаного виду), а також словники: Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980), Великий тлумачний словник СУМ (2009), Wahrig Universalwörterbuch. Rechtschreibung (2002), DUDEN Universalwörterbuch (2004), Österreichisches Wörterbuch (2009), duden online та DUDEN Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik (2002). Для дослідження використовувалися також емпіричні дані, отримані з роботи А. Камбера “Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen” (2008).

Методологічне підґрунтя дослідження базується на розумінні руху як однієї з форм існування матерії, а саме як будь-яку зміну чи перетворення, що пов’язані з простором та часом, на основі чого можемо говорити про якісну та кількісну характеристику руху. У роботі використані також принципи номінативного синтаксису, а саме виділення глибинних структур при аналізі результативних конструкцій у німецькій мові. До методологічних основ відноситься протиставлення “інваріант – варіант”, тобто розрізнення інваріантних та варіантних значень при аналізі акціональної семантики дієслів. В основу роботи покладена теорія А. В. Бондарка про функціонально-семантичні поля. У межах дослідження використовується класифікація предикатів З. Вендлера та модифікована класифікація обставин Є. Г. Булигіної.

Для досягнення визначених мети та завдань у дослідженні використовувалися різні **методи** та прийоми. Серед загальнонаукових методів використовувалися методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу. У процесі дослідження застосовувалися такі лінгвістичні методи та прийоми: прийом суцільної вибірки для виокремлення прикладів із граничною семантикою з творів художньої літератури німецькою та українською мовами, а також для виокремлення сталих дієслівно-іменникових словосполучень (СДІС) із граничною семантикою і результативних конструкцій на основі словників; за допомогою описового методу проведено визначення, інтерпретацію та класифікацію різнорівневих одиниць аналізу, що передають або сприяють вираженню акціональної семантики початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії у німецькій та українській мовах; на основі парадигматичної методики виділені та класифіковані лексичні засоби вираження граничної фазової акціональної семантики та семантики одноразовості та результативності дії; завдяки синтагматичній методиці виявлені контекстуальні засоби вираження та їх сполучуваність із різними класами дієслів для передачі досліджуваної семантики; дистрибутивний метод використано для аналізу оточення мовних одиниць; трансформаційний аналіз застосовано для дослідження дієслів та конструкцій із різною акціональною семантикою; за допомогою статистичного аналізу встановлено частотність використання окремих засобів або їх комбінацій для вираження граничної семантики в обох мовах; метод

польового моделювання застосовано для побудови окремих акціональних мікрополів та ФСП граничності дії в двох порівнюваних мовах; зіставний метод використовувався задля виявлення спільних та відмінних рис щодо вираження граничної семантики у німецькій та українській мовах.

Наукова новизна дослідження полягає у виділенні окремих семантичних сфер обмеженої тривалості, завершеності та одноразовості дії в німецькій та українській мовах та аналізі функцій контекстуальних засобів, що сприяють вираженню семантики граничності дії у зіставлюваних мовах. У роботі вперше виокремлені ядра, приядерні зони та периферії функціонально-семантичних мікрополів, що виражають семантику граничності дії в обох мовах. Новизна дисертаційного дослідження полягає у зіставленні досліджених мікрополів із виділенням спільних та відмінних рис у німецькій та українській мовах.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. Акціональність – це універсальна категорія, пов’язана з поняттями простору, часу та руху. Ця категорія відноситься до внутрішньої часової структури дії, до того, як вона інтерпретується мовцем.

2. Граматична категорія виду – специфічний феномен, властивий тільки для слов’янських мов, який виражає універсальні значення, що так чи інакше знаходять свою реалізацію також в інших мовах.

3. Граничність та неграничність дії не є чітко протиставленими в дієслівній семантиці. У цьому плані потрібно говорити про “семантичну невизначеність” (Vagheit) окремих груп дієслів, коли необхідно розрізняти інваріантне значення дієслова та його лексико-семантичні варіанти.

4. Акціональну семантику розглядаємо у вигляді динамічної шкали, де граничне та неграничне значення виступають крайніми полюсами такої шкали. В її основу ставимо класифікацію, розроблену З. Вендлером, окремі класи якої виступають складовими шкали граничності/неграничності.

5. Граничність дії визначаємо як ФСП, яке поруч із неграничністю входить у макрополе акціональності. Граничність дії складається, у свою чергу, із низки мікрополів, що часто накладаються одне на одного. У межах роботи розглянуто три фазові мікрополя початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії, а також мікрополя одноразовості та результативності дії в німецькій та українській мовах.

6. В обидвох мовах часто використовуються схожі засоби для вираження граничної семантики початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії. При цьому в українській мові центральне місце займає граматична форма дієслова у формі доконаного виду, яка за допомогою свого лексичного значення, зокрема під впливом низки префіксів, виражає відповідну семантику. Функції інших засобів зводяться або до активізації фазової семантики чи семантики одноразовості або результативності дії серед різних лексико-семантичних варіантів дієслова у формі доконаного виду, або лише до її підсилення. Натомість у німецькій мові дієслово хоч і займає центральне місце при вираженні граничної семантики досягнення межі, проте вирішальну роль відіграє контекст, зокрема обставини та ряди зв’язаних у послідовності дій (напр., *Die Kerzen*

erloschen (Prät.) *eine nach der anderen, endlich erlosch* (Prät.) *die Letzte*. – Свічки гасли (мин. ч., недоконаний вид) *одна по одній, нарешті згасла* (мин. ч., доконаний вид) *остання*).

7. Незважаючи на те, що українська мова має форми граматичної категорії виду, а німецька мова належить до граматично неаспектуальних мов, семантика досягнення межі може реалізуватися в обох мовах.

Теоретичне значення дисертації пов'язане з визначенням та аналізом функцій різнорівневих засобів вираження семантики граничності дії у мовах, що зіставляються, а також у порівнянні досліджених функціонально-семантичних полів граничності дії в німецькій та українській мовах. Отримані результати дослідження є внеском у розвиток контрастивних досліджень у галузі аспектології.

Практичне значення отриманих результатів. Результати проведеного дослідження можна використовувати для підготовки та читання курсів та спецкурсів із контрастивної лінгвістики та теорії і практики перекладу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним, завершеним науковим дослідженням. Теоретичні положення та наукові результати, викладені у дисертації, відображені в опублікованих працях. Серед наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті наукові положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження представлено та обговорено на двадцяти конференціях: IV Міжнародна наукова конференція «Пріоритети германського і романського мовознавства» (Луцьк, 2010); 17-та Міжнародна конференція Асоціації українських германістів (Львів, 2010); Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті академіка АН ВШ України, док. філ. н., проф., Заслуженого професора Львівського національного університету ім. Івана Франка Катерини Яківни Кусько (Львів, 2011); VII Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2013); VII Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми германороманської філології та освітній соціокультурний процес» (Тернопіль, 2013); Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція “Современные направления теоретических и прикладных исследований ’2014” (2014); Міжнародна науково-практична конференція “Сучасний вимір філологічних наук” (Львів, 2014); Міжнародна науково-практична конференція “Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень” (Одеса, 2014); Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії” (Одеса, 2015); Міжнародна науково-практична конференція “Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії” (Львів, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» (Одеса, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 2017);

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури» (Львів, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» (Одеса, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук» (Київ, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти» (Київ, 2018); Звітні наукові конференції факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2010, 2011); а також на наукових семінарах та колоквіумах: Українсько-німецький докторантський колоквіум (Славськ, 2010); Українсько-німецький докторантський колоквіум (Львів, 2011); Семінар для магістрів та докторандів (Ерлянген/Німеччина, 2012); Українсько-німецький докторантський колоквіум «Молода германістика в Україні та закордоном: Актуальні проблеми німецької мови та літератури з погляду молодих германістів» (Івано-Франкове, 2012); Наукові семінари кафедри іноземних мов ІГСН НУ «Львівська політехніка» (Львів, 2012, 2018).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у дев'яти фахових виданнях і чотирьох виданнях, що входять до наукометричних баз даних, а також у п'ятнадцяти матеріалах та тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 330 сторінок, основного тексту – 209 сторінок. Список використаних джерел охоплює 264 позиції, з них спеціальної літератури – 246 позицій. Текст дисертації містить 2 рисунки, у додатках міститься 54 таблиці, 12 рисунків та словник основних термінів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір та актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання дослідження, зазначено його об'єкт і предмет, описано матеріал, методи та методологію дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації, зазначено кількість публікацій за темою дослідження та викладено положення, що винесені на захист.

Перший розділ “Теоретико-методологічні засади дослідження” присвячено обґрунтуванню теоретичного підходу та методів аналізу, використаних у роботі. Розглянуто різні наукові підходи до інтерпретації понять дієслівного аспекту/виду, акціональності, родів дії, та поділу дієслів на граничні та неграничні.

Ґрунтуючись на визначеннях Лінгвістичного енциклопедичного словника (1990) та Лексикону мовознавства Г. Бусманн (2002), під аспектом розуміємо категорію дієслова, що відноситься до внутрішньої часової структури дії. Ця категорія допускає різні протиставлення: перфект : аорист : презент, continuous : non-continuous, dokonаний вид : nedokonаний вид тощо. Про аспект як граматичну

категорію можна говорити тільки в тих мовах, де аспектуальні значення є граматичними, тобто виступають у більшій частині дієслівної лексики як протиставлення слівформ одного дієслова. Такі мови у сучасній лінгвістиці називають “аспектуальними” (напр., українська). Відповідно до цього, вид – граматична категорія дієслова, властива слов’янським мовам, що позначає видове (аспектуальне) протиставлення доконаність : недоконаність дії. Під доконаним видом (ДВ) розуміємо маркований член видового протиставлення, що охоплює значення досягнення межі та цілісності дії. Натомість недоконаний вид (НДВ) – це немаркований член видової опозиції, який характеризується нейтральним ставленням до ознак доконаного виду. Із дієслівним аспектом/видом тісно пов’язані роди дієслівної дії (Aktionsarten). Категорія родів дієслівної дії (РДД) відноситься до внутрішньої часової структури або певних інших особливостей дієслівного значення чи значення речення. Слідом за Ю. С. Масловим, А. В. Бондарком, М. О. Шелякіним, С. О. Соколовою та ін. розглядаємо РДД як семантичні розряди дієслова, де спільні особливості дієслівного значення не обов’язково повинні бути виражені словотвірними засобами. У слов’янських мовах основна відмінність між видовими парами і РДД полягає у тому, що дієслова, які входять до видових пар, становлять єдину лексичну одиницю (*переробити – перероблювати*), а дієслова, протиставлені за РДД, є різними лексемами, де одна з них має додаткову сему, яка характеризує дію за певною ознакою (у парі *робити – переробити* останнє дієслово має додаткову сему повторного виконання дії). Більшість із родів дії зараховують до універсальних, зокрема інхоативний (починальний), егресивний (завершувальний) та результативний РДД.

Поруч із різними РДД мовознавці виділяють 2 основні семантичні акціональні класи дієслів як субкатегорії РДД: граничні та неграничні дієслова. Граничність дії – акціональне значення дієслова, а також пропозиції або речення, яке охоплює перехід з одного стану в інший, обмеженість дії на початку чи в кінці, або лише спрямованість до певної межі (напр., *einschlafen*). Неграничність дії, натомість, включає незмінні стани чи відношення, динамічні процеси та дії, які не передбачають кульмінаційного чи кінцевого пункту (напр., *schlafen*).

Відповідно до цього, аспектуальність та акціональність розглядаються у дослідженні як універсальні категорії, пов’язані з внутрішньою часовою структурою дії. Вони ідентичні в семантичному плані, але різні у плані вираження: у випадку аспектуальності йдеться в першу чергу про граматичні засоби вираження категорії аспекту, які реалізуються в опозиції, натомість акціональність пов’язана з різнорівневими засобами вираження категорії граничності : неграничності або з іншими акціональними значеннями. Таким чином, категорія акціональності виступає як макрополе, у яке входять ФСП граничності та неграничності дії. Граничність та неграничність дії, відповідно, не є чітко протиставленими в дієслівній семантиці, часто необхідно розрізняти інваріантне значення дієслова та його лексико-семантичні варіанти, щоб встановити однозначне трактування (напр., *ich esse/ ich esse den Apfel*). Загалом акціональну семантику розглядаємо у вигляді динамічної шкали, де граничне та неграничне значення виступають крайніми полюсами такої

шкали. В її основу ставимо класифікацію, розроблену З. Вендлером, окремі класи якої виступають складовими шкали граничності/неграничності: а) релятиви/відношення (*ähneln, enthalten; бути схожим, містити* [– динамічність; + тривалість; – межа]), б) стани (*schlafen, lieben; любити, спати* [– динамічність; + тривалість; – межа]), в) дії (*fahren, essen; їхати, їсти* [+ динамічність; + тривалість; – межа]), г) діяльності (*2 km laufen, einen Apfel essen; бігти/пробігти 2 км, їсти/з'їсти яблуко* [+ динамічність; + тривалість; + межа]) та г) події (*finden, blitzen; знайти, блиснути* [+ динамічність; – тривалість; + межа]). Граничність дії, відповідно, складається з низки мікрополів, що часто накладаються одне на одне. Сюди входять зокрема фазові мікрополя початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії, а також мікрополя одноразовості та результативності дії в німецькій та українській мовах. На основі семантики, яку позначають різнорівневі засоби вираження граничності дії, та частоти їх використання у кожному мікрополі розрізняємо ядро, приядерну зону та периферію.

У другому розділі “Функціонально-семантичні засоби вираження початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії в німецькій та українській мовах” розглянуто ФСП, пов’язані з початковою, серединною та кінцевими фазами дії.

Із трьох виділених ФСП із фазовою семантикою в обох порівнюваних мовах найкраще розбудовані мікрополя початковості дії, де окремо можна виділити значення початку тривалої, гомогенної дії (*losrennen, einschlafen; заходити, засяяти*) та настання раптової моментальної дії із вказівкою на дію в цілому (*aufklappen, erklirren; погнати, розревітися*). До ядер ФСП початковості дії у двох мовах зараховуємо дієслівні лексеми, що вказують на початок дії (напр., *beginnen, anfangen, aufbrechen; почати(ся), взятися, рушити*), та окремі семантичні групи дієслів у поєднанні з низкою префіксів та дієслівних часток, а саме *an-, auf-, er-, ein-, los-, ent-* в німецькій мові (напр., *ansprechen, aufklappen, erblicken, einschlafen, losrennen, entfachen*) та *за-, по-, роз-...-ся* – в українській (напр., *засміятися, побігти, розплакатися*).

До приядерних зон ФСП початковості дії у двох мовах відносимо синтаксичні конструкції з фазовими дієсловами (напр., *beginnen/ anfangen/ sich daran machen/ + zu* + неграничне дієслово; *почати/ стати/ взятися/ кинутися* + дієслово у формі НДВ). У приядерній зоні у німецькій мові додатково також перебувають обставини часу, що вказують на: 1) раптовість (*da ertönen, plötzlich winken*), 2) початок дії, підготовлений попередніми діями (*sofort schlafen, erst nach einem Weilchen schlagen*) або 3) початок дії, відмежований певною точкою в часі (*in dem Moment seinen Anfang nehmen*); а також аспектологічний контекст рядів зв’язаних у послідовності дій, серед яких можна виділити багатоконпонентні речення з одним або різними підметами та синтаксичні структури, що складаються з двох суміжних речень, де граничну акціональну семантику отримують неграничні за своїм інваріантним значенням дієслова класу дій (напр., *fahren, lachen*): “*Ich will deinen Namen wissen. Was ist daran...*” *Sie lachte. “Nichts, Jungchen, nichts ist daran falsch.”* (Schlink, 35) – “*Я хочу знати твоє ім’я. Що тут, зрештою... – Нічого, хлопче, – засміялась вона, – тут немає нічого дивного.*” (Шлінк, 34)

До периферійних засобів вираження початковості дії в обох мовах належать сполучники підрядних речень часу, що можуть активізувати значення початку дії в головному (напр., *als, kaum dass, nachdem, sobald*; коли, ледве що, відколи, щойно, одразу ж як) або підрядному реченні (напр., *ehe, bevor, bis*; поки, доки, заки, перш ніж/перш як, перед тим як). Якщо в українській мові такі сполучники часу лише підсилюють акціональну семантику початку дії, що виражається дієсловом, то в німецькій мові вони можуть сприяти вираженню граничної семантики початковості дії у взаємодії з неграничними дієсловами класів дій або станів (напр., *verstehen, zittern*): “*Aber ich wurde innerlich immer unruhiger, bis ich auch äußerlich am ganzen Körper zitterte.*” (Schlink, 151) – “Але в душі мені ставало дедалі тривожніше, аж поки я не **затрусився** всім тілом.” (Шлінк, 144). До периферії в німецькій мові зараховуємо також СДІС із дієсловами у статусі “функціональних” *kommen, geraten, ausbrechen, sich setzen, nehmen* та віддієслівними іменниками, які виступають у реченні як один предикат (напр., *ins Zweifeln geraten, in Verruf kommen, sich an die Arbeit setzen, in Schrei ausbrechen, seinen Lauf nehmen*). Натомість в українській мові на периферії ФСП початковості дії перебувають обставини часу, які вказують на: 1) раптовість дії (*раптом замахати, нараз залунати*), 2) початок дії, підготовлений попередніми діями (*негайно заснути, щойно за хвилю затарабанити*) або 3) початок дії, відмежований певною точкою в часі (*тоді початися, якимось заговорити*). На відміну від німецької мови, такі обставини часу переважно тільки підсилюють або конкретизують семантику початковості дії, що містить у собі вже саме дієслово.

Значення обмеженої тривалості дії, пов’язане з серединною фазою, позначає власне якийсь обмежений період, коли триває чи відбувається певна дія чи стан. Українська та німецька мови виявляють суттєві відмінності щодо способу вираження цієї акціональної семантики. Якщо ядро ФСП обмеженої тривалості дії в німецькій мові залишається порожнім через практичну відсутність префіксів чи дієслівних часток, у поєднанні з якими дієслівні основи могли б виражати відповідне значення, то в українській мові в ядрі цього мікрополя перебувають дієслова з префіксами *по-* та *про-*, які у взаємодії з низкою дієслів класів станів та дій позначають “квант” відповідної дії (*поспати, поїсти*) або ж дію, що повністю займає певний відрізок часу (*проспати дві години, пролежати чотирнадцять днів*). У приядерних зонах мікрополів обмеженої тривалості дії в обох мовах розташовані обставини часу, що вказують на: 1) відносну тривалість (*ein Weilchen schweigen; хвильку помовчати*); 2) початкову точку (*da auf die Schulter klopfen; нараз поплескати по плечу*); 3) кінцеву точку (*bis Mitte August bleiben; пробути до середини серпня*); 4) початкову та кінцеву точки (*von Morgen bis zum Abend schlafen; зранку до вечора поспати*). До приядерної зони в німецькій мові відносимо також ряди зв’язаних у послідовності дій, а саме багатокomпонентні речення з одним підметом та синтаксичні структури, до яких зараховуємо два суміжні речення та реакції на слова прямої мови, які здатні надавати відповідної граничної семантики неграничним дієсловам класів станів та дій (напр., *atmen, schütteln, zuhören*): “*Du armes Kind. (...) Ich hatte sie noch nie ironisch erlebt. Sie schüttelte den Kopf.*” (Schlink, 48) – “Бідолашна дитина! (...) - Я ще ніколи не чув, щоб Ганна глузувала. Вона

похитала головою (...)” (Шлінк, 46). Периферії цих ФСП у німецькій та українській мовах включають лише сполучники часу, що вказують на одно- або різночасність дій у головному та підрядному реченнях (напр., *bis, ehe, bevor, während; поки, після чого, перед тим як, коли*). Аналіз показує, що у двох мовах такі сполучники часу відіграють переважно другорядну роль, встановлюючи додаткову межу для перебігу відповідної дії в головному чи підрядному реченні: “*Der Diener blieb noch, während ich aß, ein Weilchen bei mir stehen (...)*” (Kafka, 250) – “*Заки я їв, служник іще хвильку постояв коло мене (...)*” (Кафка, 205)

ФСП завершеності дії у німецькій та українській мовах, які пов’язані з кінцевою фазою дії й охоплюють значення повного завершення дії та значення втручання у перебіг певної дії, її припинення, мають найменш чіткі контури через значні накладання з ФСП результативності дії. Відмінність між цими двома акціональними значеннями за Е. Г. Булигіною, В. А. Плунгяном, І. Р. Вихованцем, К. Г. Городенською полягає у тому, що результативність вказує на досягнення конкретного результату певної дії (напр., *erblinden, zerstören; осліпнути, знищити*), а завершеність – лише на кінець, завершення дії безвідносно до результату (напр., *auffressen; доїсти*). Акціональна семантика завершеності дії включає в себе також значення досягнення межі, повне виконання дії, що притаманне для семантики доконаності дії. У ядрах ФСП завершеності дії у двох мовах перебувають лише фазові дієслова, серед яких виокремлюємо 2 підгрупи дієслів, які вказують на те, що: 1) дія чи процес доведені до логічного завершення і переважно (без спеціального контексту) не передбачають, що такі дія чи процес будуть ще раз розпочаті (напр., *enden, abschließen, vergehen; завершитися, закінчитися, пройти*); 2) в перебіг дії чи процесу відбулося втручання, внаслідок чого така дія чи процес перестали відбуватися (напр., *aufhören, aufgeben, unterbrechen; припинити, перестати, перервати*).

До приядерних зон цих мікрополів у двох мовах зараховуємо дієслова, що позначають переважно фізичну або фізіологічну діяльність і відносяться до класу дій, у поєднанні з низкою дієслівних префіксів та часток: *aus-, ab-, durch-/durch-* та *auf-* у німецькій мові (напр., *ausklopfen, abmessen, durcharbeiten, auffressen*) та *перепробувати, відкрити, доїсти* в українській (напр., *перепробувати, відкрити, доїсти*). При цьому нерідко семи завершеності та результативності поєднуються в одному дієслові (напр., *durchmessen, ausklopfen; дов’язати, закам’яніти*). У приядерних зонах ФСП завершеності дії в німецькій та українській мовах розташовані також синтаксичні конструкції (напр., *aufhören/ aufgeben + zu + неграничне дієслово, stehen bleiben, stehen lassen; перестати, полишити, скінчити, кінчити + дієслово у формі НДВ*). У німецькій мові до приядерної зони відносяться також окремі обставини часу та ступеня і міри. Опираючись на класифікацію Є. Г. Булигіної, виділяємо 4 групи таких обставин, що вказують на: 1) раптове завершення дії (*im nächsten Moment landen; sich plötzlich aufrichten*), 2) закінчення дії, підготовлене попередніми подіями (*schließlich geben; sich endlich beruhigen*), 3) дію, виконану в повному обсязі (*zu Ende sprechen; endgültig befreien*), 4) закінчення дії з вказівкою на попередню тривалість дії (напр., *nach einer Weile sein Gesicht zuwenden*). У німецькій мові такі обставини

можуть вказувати на завершення, повне вичерпання дії у взаємодії з неграничними за своїм інваріантним значенням дієсловами класу дій (напр., *sprechen, ziehen, essen*): “**Haben sie schon zu Ende gegessen?**” (Kafka, 135) – “**Ву вже доїлу?**” (Кафка, 111)

На периферію ФСП завершеності дії в обох мовах відносимо сполучники підрядних речень часу, що переважно сигналізують про різночасність двох чи більше дій (*bis, nachdem, sobald, seit, ehe, bevor, als* часто у взаємодії з дієсловами у часових формах перфекта або плюсквамперфекта; *поки, заки, доки, відколи, після того як, потому як, з того часу як, як, перш ніж, раніше ніж*). Якщо у німецькій мові зазначені сполучники часу можуть сприяти активізації граничної семантики завершеності дії в неграничних дієсловах (напр., *sich kümmern, lernen*), то в українській мові вони переважно тільки локалізують відповідну дію на часовій прямій, а гранична семантика завершеності, повного виконання дії передається за допомогою самої форми ДВ дієслова: “*Nachdem Frau Schmitz lesen gelernt hat, hat sie gleich angefangen, über KZs zu lesen.*” (Schlink, 194) – “*Відколи фрау Шміц навчилася читати, вона одразу почала читати про концтабори.*” (Шлінк, 187). Окрім цього, в німецькій мові на периферії перебувають також СДІС із дієсловами *kommen, setzen, geraten, machen, bringen, führen, stellen, nehmen, sein, gehen* у ролі “функціональних” (напр., *zum Halten kommen, etw. zu Ende führen, etw. zum Abschluss bringen, etw. außer Betrieb setzen, etw. außer Dienst stellen, ein Ende nehmen, außer Kontrolle geraten, Schluss sein*). Багато таких СДІС поєднують семантику завершеності дії зі семантикою результативності (напр., *zu einer Abschätzung kommen, zu einer Bewertung kommen*). До периферії ФСП завершеності дії в німецькій мові зараховуємо також безсполучникові ряди зв’язаних у послідовності дій, які можуть реалізуватися у багатоконпонентних реченнях з одним або різними підметами, а також у суміжних реченнях. Завершеність, повне виконання дії за допомогою такого аспектологічного контексту виражають у першу чергу дієслова класів дій або діяльностей, що позначають односпрямований рух або переміщення об’єктів (напр., *steigen, aufheben, drehen*): “*Я підійшов до неї. Перевернув із живота на спину.*” (Дереш, 157) – “*Ich ging zu ihr. Drehte sie auf den Rücken.*” (Deresch, 161). Натомість на периферію ФСП завершеності дії в українській мові додатково відносимо обставини часу та обставини міри і ступеня, серед яких, як і в німецькій мові, виділяємо 4 групи, які позначають: 1) раптове завершення дії (*в одну мить спуститися, раптом підвестися*), 2) закінчення дії, підготовлене попередніми подіями (*нарешті передати, нарешті сказати*), 3) дію, виконану в повному обсязі (*остаточно спекатися, дістатися останнього східця*), 4) закінчення дії з вказівкою на попередню тривалість дії (*за хвилину повернутися обличчям, за чверть години дійти*). В українській мові зазначені обставини підсилюють семантику завершеності, повного виконання дії, яка вже міститься у дієсловах у формі ДВ.

У всіх трьох зіставлюваних ФСП німецька мова характеризується більш розвиненими синтаксичними засобами та їхньою більшою вагою при вираженні відповідної фазової семантики, оскільки під їхнім впливом граничне значення початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії можуть виражати також неграничні за інваріантним значенням дієслова. Проведений аналіз показує у

німецькій та українській мовах часткове накладання мікрополів початковості та обмеженої тривалості дії і початковості та результативності дії. Значне накладання виявлено у ФСП завершеності та результативності дії у двох порівнюваних мовах.

У третьому розділі “Функціонально-семантичні засоби вираження одноразовості та результативності дії у німецькій та українській мовах” досліджено структури мікрополів з відповідною семантикою в обох мовах.

Якщо в німецькій мові одноразовість дії може виражатися лише за допомогою контексту на синтагматичному рівні, то у слов'янських мовах, зокрема і в українській, одноразовість зараховують до основних характеристик ДВ (пор. М. Гулавська). Відповідно до цього, ядро ФСП одноразовості дії в німецькій мові залишається незаповненим, натомість в українській мові тут розташовані дієслова з суфіксами *-ну/-ону-*, які надають дієслівним основам значення одноразової, часто раптової, моментальної дії (напр., *гукнути, стусоннути*). У приядерних зонах в обох мовах розташовані дієслова мовлення, що вводять пряму та непряму мову і вказують на одноразовий акт мовлення, що відбувся в певний конкретний момент часу (напр., *sagen, bestätigen; cнyтати, відповісти*): “*Ich sagte, ich hätte mich verirrt; (...)*” (Schlink, 29-30) – “*Я відповів, що заблукав; (...)*” (Шлінк, 29). У німецькій мові до приядерної зони відносяться також ряди зв'язаних у послідовності дій, а саме багатокомпонентні речення або синтаксичні структури, де йдеться переважно про реакцію на слова прямої мови. Такий аспектологічний контекст активізує конкретно-фактичне розуміння ситуацій і дій, що описуються. Завдяки цьому ряди зв'язаних у послідовності дій можуть активізувати вираження граничної семантики одноразовості дії у неграничних дієсловах класів дій або діяльностей (напр., *nicken, fühlen, stützen*): “*Лусочки кори посипалися на блискучу від поту шию Ігорича. Мене перешарпнуло (...)*.” (Дереш, 40) – “*Rindenstückchen fielen Ihorytsch in den von Schweiß glänzenden Rücken. Ich zuckte zusammen (...)*” (Deresch, 46)

На периферії мікрополів одноразовості дії в німецькій та українській мовах перебувають СДІС та сталі словосполучення, у склад яких переважно входять віддієслівні іменники у формі однини. У німецькій мові у цих словосполученнях у ролі “функціональних” найчастіше зустрічаються каузативно вживані дієслова *machen, stellen* і *geben*, а в українській – *дати* і *зробити* (напр., *eine Frage stellen, eine/die Bewegung machen, einen Stoß geben; зробити крок, дати роз'яснення*). На відміну від СДІС, виявлені сталі словосполучення зі семантикою одноразовості дії належать у своїй більшості до розмовної мови (напр., *jmdm. einen/eins auf die Nuss geben, eine zwitschern; вліпнути/дати ляпаса, дати знак*). Якщо в українській мові на одноразовість дії в таких словосполученнях вказує вже саме дієслово у формі ДВ (напр., *дати копняка, зробити спробу*), то в німецькій мові головним носієм семантики одноразовості дії виступає прямий додаток в однині (напр., *den Vorwurf machen, jmdm. eine scheuern*). До периферії ФСП одноразовості дії у двох мовах відносяться також обставини часу та обставини міри і ступеня, що вказують на: 1) “визначену повторюваність” дії (*noch einmal drücken; першого разу налякати*), 2) конкретний час, коли відбулася дія (*am selben Tag den Arzt holen; того самого дня викликати лікаря*), 3) раптовість дії (*plötzlich versagen; раптом відмовити*), та

4) часову невизначеність (*an einem Tag einladen*; *одного вечора запросити*). Окрім цього, на периферії мікрополя одноразовості дії в німецькій мові перебуває сполучник *als*, який у поєднанні з окремими лексико-семантичними групами дієслів у часових формах плюсквамперфекта, перфекта та претерітума вказує на вираження граничної семантики одноразовості дії як у підрядному, так і у головному реченнях: “*Ich habe versucht, mir zu sagen, dass ich, als ich Hanna wählte, nichts von dem wusste, was sie getan hatte.*” (Schlink, 162) – “Я намагався переконати себе, що **обравши** Ганну, я ще нічого не знав про те, що вона коїла.” (Шлінк, 156); “*So streng er aber Karl angesehen hatte, so musste er doch lächeln, als er die Decke lüftete (...)*” (Kafka, 332) – “Як суворо він позирав на Карла, то все ж не міг стриматися від **усмішки**, коли відслонив хустку (...)” (Кафка, 251)

ФСП результативності дії в німецькій та українській мовах відносяться до найбільш розбудованих. Загалом результативність дії розглядаємо як настання або досягнення результату завдяки дії чи процесу, що були проведені раніше. У межах категорії результативності, слідом за В. П. Літвіновим, В. П. Недялковим та Т. Чарнецькі, розрізняємо процесуальну результативність (евентивність), коли йдеться про дію, що веде до результату (напр., *erblinden*/ *осліпнути*), та статальну результативність (власне результативність), в якій йдеться про результуючий стан (напр., пасив стану: *gebaut sein*/ *бути збудованим*). До ядер цих ФСП у двох мовах зараховуємо дієслова з великою кількістю префіксів та дієслівних часток (напр., *ver-*, *er-*, *zer-*, *be-* *aus-*, *auf-*, *ent-*, *ab-*; *з-/с-/зі-/зо-*, *за-*, *роз-*, *на-*, *на-...-ся*, *ви-*, *пона-* та ін.), що можуть надавати окремим лексико-семантичним групам дієслів значення евентивної результативності, коли акцент падає на дію, що веде до певного результату (*verprügeln*, *erklettern*, *zerdrücken*; *зрозуміти*, *засвоїти*, *розробити*). При цьому в проаналізованих творах німецькою мовою виявлена менша кількість прикладів із такими дієсловами, ніж в українській мові.

У приядерних зонах ФСП результативності дії у німецькій та українській мовах перебувають зокрема партиципи II у німецькій мові та дієприкметники/дієприслівники минулого часу у формі ДВ в українській мові, що можуть виконувати в реченні різні функції: 1) означення в пре- або постномінальній позиції, утворені переважно від перехідних дієслів (напр., *ein gefaltetes Blatt*, *der gerollte Strumpf*; *розмочений хліб*, *Розстріляне Відродження*), рідше – від неперехідних дієслів в обох мовах або зворотних дієслів у німецькій мові, де іменник виступає у ролі суб'єкта (напр., *das vergangene Jahr*, *ihr verspätetes Leben*; *запали щоки*, *застигле морозиво*); 2) складові частини різних конструкцій, де партиципи II (німецька мова) та дієприкметники минулого часу у формі ДВ (українська мова) виражають семантику статальної результативності (напр., *verbunden bleiben*, *verurteilt gehören*, *gebückt eilen*, *überreicht bekommen*; *почуватись ошуканим*, *виглядати здивованим*, *залишатися наляканим*); 3) партиципiальні фрази у німецькій мові та дієприслівники минулого часу, утворені від дієслів у формі ДВ за допомогою суфіксів *-ши/-вши*, в українській мові із таксисним значенням різно- або одночасності дій (напр., *angekommen*, *aufgekrempt*; *розбудивши*, *скулившись*); 4) еліптичні форми до *werden*-пасиву та пасиву стану в німецькій мові, які

фокусують увагу на наявності результату, успішному завершенню дії (*Wohl gesprochen!* ← *Es wurde wohl gesprochen!*; *Alles einkalkuliert!* ← *Alles wurde/ ist einkalkuliert!*). До приядерних зон у двох мовах відносимо також конструкції типу *sein* + партицип II та *бути* + дієприкметник минулого часу у формі ДВ/ предикативна форма на *-но, -то* у німецькій та українській мовах, які В. П. Недялков та В. П. Літвінов називають “формальним результативом”. У німецькій мові при цьому йдеться про пасив стану, утворений від перехідних граничних дієслів, де у функції суб’єкта речення виступає об’єкт дії (напр., *die Frage war gestellt, die Tür war angelehnt*), та форма стану зворотних дієслів (*Zustandsreflexiv*), де її суб’єкт співпадає зі суб’єктом активного речення (напр., *Robinson war entfernt* ← *Robinson entfernte sich*) і яка може бути утворена як від власне зворотних дієслів (напр., *sich entschließen* → *entschlossen sein*), так і від зворотних варіантів дієслів (напр., *sich überzeugen* → *überzeugt sein*). В українській мові йдеться про пасив стану, що утворюється за допомогою дієслова *бути* (в теперішньому часто в нульовій формі) та дієприкметника минулого часу від перехідного дієслова у формі ДВ (напр., *ми обрані, помилка виключена*), а також предикативні незмінні форми на *-но, -то*, особливість яких полягає у відсутності атрибутивних ознак та згадки про виконавця дії (напр., *дилему сформульовано, час чекання не було оплачено*).

До приядерних зон ФСП результативності дії в обох мовах відносимо також низку результативних конструкцій, що позначають вторинні стани, які виникли переважно внаслідок чиеїсь свідомої дії. У німецькій мові виявлена більша кількість таких конструкцій, до яких зараховуємо: а) повнозначне дієслово + прикметник, які описують стан дієслівного додатка, що виникає наприкінці дії (напр., *den Tisch blank polieren, die Mandeln fein mahlen/feinmahlen*) або певний стан аргумента, що можливий тільки у результативній конструкції (напр., *die Tasse leertrinken, sich frei/totlaufen*); б) *machen/ werden* + прикметник, які дозволяють утворення результативних конструкцій із будь-яким прикметником (напр., *fertigmachen, kraftlos werden*); в) повнозначне дієслово + іменник/ прийменниковий додаток, частина з яких ідіоматизована (напр., *zum Krisenherd werden, sich (Dat.) einen Bruch lachen*); г) *sein/ haben/ модальне дієслово/ повнозначне дієслово* + адвербіальна частка/ прийменниковий додаток, де поєднується локальна семантика адвербіальної частки чи прийменникового додатка, що позначає спрямований рух, та семантика статичності дієслів, що входять у склад таких конструкцій (напр., *er hat die Kurve heraus; die Betäubung war vorbei; die Tür ist auf; er kann nicht rein; ich wünschte mich weg; die Einbrecher waren über alle Berge*). В українській мові до результативних конструкцій відносяться: а) *стати/ зробитися* + прикметник (Ор.в.)/ прислівник, які не висувають ніяких семантичних обмежень відносно прикметникових предикативів (напр., *стати гарячим, зробитися самотньо*), б) *стати/ зробитися* + іменник (Ор.в.), які вказують, на кого або на що перетворюється суб’єкт (напр., *стати моїм життям, зробитися майстром*), в) *зробити* + іменник (Зн.в./ Ор.в.) (напр., *зробити служником, зробити з мене лідера*).

До периферії мікрополя результативності дії в німецькій мові зараховуємо СДІС із “функціональними” дієсловами *bringen, stellen, setzen, rufen*, які мають

каузативну семантику і позначають переведення в новий стан (напр., *etw. zum Einsturz bringen, jmdn. unter Anklage stellen, sich mit jmdm. in Verbindung setzen, etw. in Erinnerung rufen*).

Проведений аналіз показує, що в той час, коли в українській мові ядра ФСП одноразовості та результативності дії є досить сильними та чіткими, у німецькій мові ядро ФСП результативності дії є слабшим, а в мікрополі одноразовості дії – порожнім.

ВИСНОВКИ

Дослідження пропонує вирішення наукового завдання, яке полягає у проведенні зіставного аналізу функціонально-семантичних засобів вираження акціональної семантики граничності дії, а саме початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії, у німецькій та українській мовах і дозволяє виявити їхні спільні та відмінні риси. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Категорії акціональності та аспектуальності пов'язані з внутрішньою часовою структурою, способом перебігу або виділенням окремих фаз дії. У центрі змісту цих категорій перебувають пов'язані між собою поняття доконаності/недоконаності та граничності/неграничності дії. Якщо граничність дії охоплює як досягнення межі, так і лише прагнення до неї, то доконаність дії обмежується лише значенням досягнення межі, цілісності дії.

2. У рамках роботи запропоновано розглядати граничність та неграничність дії у вигляді шкали, яка базується на класифікації З. Вендлера з окремими класами релятивів (відношень), станів, дій, діяльностей та подій. Для визначення приналежності окремих дієслів до класу граничних чи неграничних запропоновано на парадигматичному рівні враховувати тільки інваріантне значення відповідного дієслова, а на синтагматичному рівні брати до уваги різні лексико-семантичні варіанти дієслова.

3. Проведене дослідження сконцентроване на способах вираження семантики досягнення межі в німецькій та українській мовах. Для охоплення різнорівневих засобів вираження цієї семантики використано теорію функціонально-семантичних полів А. В. Бондарка та виділено три функціонально-семантичні мікрополя з фазовою семантикою початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії, а також функціонально-семантичні мікрополя одноразовості та результативності дії. Всі виділені мікрополя входять у ФСП граничності дії у зіставлюваних мовах. У кожному мікрополі виділено окремо ядро, приядерну зону та периферію на основі впливу різнорівневих засобів на вираження відповідної семантики у двох мовах та кількісних даних щодо використання цих засобів у проаналізованих творах художньої літератури.

Із трьох виділених функціонально-семантичних мікрополів із фазовою семантикою найкраще розбудоване ФСП початковості дії, де окремо можна виділити значення початку тривалої дії та настання раптової моментальної дії. Мікрополя

обмеженої тривалості дії в німецькій та українській мовах, що відносяться до другої фази дії, виявилися чисельно найменшими серед усіх досліджених ФСП. ФСП завершеності дії, що відносяться до третьої фази дії, а саме доведення дії до логічного кінця або її переривання, мають найбільш розмиту структуру у порівнюваних мовах через значне накладання із ФСП результативності дії.

4. Дослідження ФСП одноразовості дії у двох мовах показало їхню різну структуру. У німецькій мові одноразовість дії може виражатися лише за допомогою контексту на синтагматичному рівні, натомість в українській мові одноразовість зараховують до основних характеристик доконаного виду. ФСП результативності дії, що пов'язані з настанням або досягненням результату завдяки дії чи процесу, що були проведені раніше, у порівнюваних мовах належать до найбільш розбудованих.

5. Проведений аналіз показує, що в німецькій та українській мовах використовуються схожі засоби для вираження граничної семантики початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії. В обох мовах відбуваються схожі накладання мікрополів у ФСП граничності дії. При цьому в українській мові центральне місце займає дієслово у формі ДВ, яке за допомогою свого лексичного значення, зокрема під впливом низки префіксів, виражає відповідну семантику. Функції інших засобів зводяться або до активізації фазової семантики чи семантики одноразовості або результативності дії серед різних лексико-семантичних варіантів дієслова у формі ДВ, або лише до її підсилення. Натомість у німецькій мові дієслово хоч і займає центральне місце при вираженні граничної семантики досягнення межі, проте вирішальну роль відіграє контекст. Це демонструють зокрема обставини та ряди зв'язаних у послідовності дій, коли досягнення межі на синтагматичному рівні передають неграничні за своїм інваріантним значенням дієслова. Проведене дослідження свідчить про те, що семантика досягнення межі може реалізуватися в обох мовах, незважаючи на те, що українська мова має граматичну категорію виду, а німецька мова належить до граматично неаспектуальних мов.

Перспектива подальших досліджень полягає в ґрунтовному аналізі використання різнорівневих засобів вираження семантики граничності дії в різних сферах використання німецької та української мов, а також у виокремленні та дослідженні інших мікрополів у межах ФСП граничності дії в обох мовах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Смеречинська О. В. Вплив контексту на акціональну семантику німецького речення. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки: Мовознавство*. 2010. № 7. С. 54–58 (0,25 д.а.)
2. Смеречинська О. В. Дієслівні лексеми з фазовою семантикою завершеності дії в українській та німецькій мовах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”*. 2017. Вип. 85. С. 152–157 (0,25 д.а.)

3. Смеречинська О. В. Обставини як засіб вираження одноразовості дії (на прикладі української та німецької мов). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство): зб. наук. пр.* 2018. № 10. С. 134–138 (0,21 д.а.)

4. Смеречинська О. В. Проблематичність поділу німецьких дієслів за ознакою граничності/неграничності. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград, 2013. Вип. 118. С. 577–580 (0,17 д.а.)

5. Смеречинська О. В. Результативні конструкції типу: адвербіальна частка/прийменниковий додаток + *sein/ haben/* модальне дієслово. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія. Серія "Філологічна".* 2013. Вип. 34. С. 220–223 (0,17 д.а.)

6. Смеречинська О. В. Роль сполучників часу при вираженні фазового значення початку дії в українській та німецькій мовах. *Філологічні трактати: наук. журн.* 2016. Т. 8. № 1. С. 62–68 (0,29 д.а.)

7. Смеречинська О. В. Сталі дієслівно-іменникові словосполучення із семантикою завершеності дії в німецькій мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: зб. наук. пр.* Одеса, 2017. Вип. 30. Т. 2. С. 52–54 (0,13 д.а.)

8. Смеречинська О. В. Сталі дієслівно-іменникові словосполучення зі значенням початковості дії в німецькій мові. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2015. № 1155. С. 176–180 (0,21 д.а.)

9. Смеречинська О. В. Сталі словосполучення та сталі дієслівно-іменникові словосполучення із семантикою одноразовості дії в українській та німецькій мовах. *Філологічні трактати: наук. журн.* 2018. Т. 10. № 2. С. 116–121 (0,25 д.а.)

**Статті у наукових виданнях,
які включені до міжнародних наукометричних баз**

10. Смеречинська О. В. Аспектологічний контекст як засіб вираження обмеженої тривалості дії в українській та німецькій мовах. *Молодий вчений.* 2016. № 9 (36). С. 233–238 (0,25 д.а.)

11. Смеречинська О. В. Засоби вираження початковості дії в українській та німецькій мовах. *SWorld: сб. науч. тр.* Іваново: МАРКОВА АД, 2014. Вип. 1. Т. 22. С. 61–65 (0,21 д.а.)

12. Смеречинська О. В. Морфологічні засоби вираження завершеності дії в українській та німецькій мовах. *Молодий вчений.* 2017. № 8 (48). С. 140–143 (0,17 д.а.)

13. Смеречинська О. В. Ядра функціонально-семантичних мікрополів початковості дії в українській та німецькій мовах. *Молодий вчений.* 2014. № 12 (15). С. 253–255 (0,13 д.а.)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

14. Смеречинська О. В. Контекст як засіб вираження початковості дії у німецькій мові. *Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень:*

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 верес. 2014 р.). Одеса: Південно-укр. організація “Центр філол. досліджень”, 2014. С. 33–34 (0,08 д.а.)

15. Смеречинська О. В. Розмежування акціональної семантики початковості та завершеності дії на основі німецької та української мов. *Сучасний вимір філологічних наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30–31 трав., 2014 р.). Львів: Наук. філол. організація “Логос”, 2014. С. 91–93 (0,13 д.а.)

16. Смеречинська О. В. Сполучники підрядних речень як засіб вираження семантики завершеності дії в українській та німецькій мовах. *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 лют., 2018 р.). Київ: КПІ ім. І. Сікорського, 2018. С. 223–225 (0,13 д.а.)

17. Смеречинська О. В. Сполучники підрядних речень часу як засіб вираження семантики завершеності дії (на прикладі німецької та української мов). *Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 груд. 2017 р.). Київ: Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 157–159 (0,13 д.а.)

18. Смеречинська О. В. Сполучники підрядних речень як засоби вираження семантики обмеженої тривалості дії в українській та німецькій мовах. *Таврійські філологічні наукові читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 січ., 2017 р.). Київ: Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 173–176 (0,17 д.а.)

19. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Морфологічні засоби вираження початковості дії в українській та німецькій мовах. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 берез. 2015 р.). Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т, 2015. С. 63–67. *Особистий внесок*: аналіз та порівняння морфологічних засобів вираження початковості дії (0,18 д.а./0,21 д.а.)

20. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Обставини, що вказують на завершення дії в німецькій та українській мовах. *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 листоп., 2017 р.). Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т, 2017. С. 96–97. *Особистий внесок*: аналіз та класифікація обставин часу на основі виділених прикладів (0,06 д.а./0,08 д.а.)

21. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Обставинні слова, що вказують на обмежену тривалість дії в українській та німецькій мовах. *Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 листоп. 2016 р.). Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т, 2016. С. 116–120. *Особистий внесок*: аналіз та класифікація обставин часу на основі зібраних прикладів (0,18 д.а./ 0,21 д.а.)

22. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Обставинні слова як засіб вираження фазового значення початковості дії в українській та німецькій мовах. *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9–10 жовт., 2015 р.). Львів: “Наук. філол. організація

“ЛОГОС”, 2015. С. 123–125. *Особистий внесок: аналіз та класифікація обставин часу на основі виявлених прикладів* (0,09 д.а. /0,13 д.а.)

23. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Ряд зв'язаних у послідовності дій як актуалізатор семантики початковості дії в німецькій мові. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 берез. 2016 р.)*. Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т, 2016. С. 64–68. *Особистий внесок: аналіз та класифікація рядів у послідовності дій, що вказують на початковість дії* (0,19 д.а. /0,21 д.а.)

24. Смеречинська О. В., Тимняк З. С. Синтаксичні конструкції з фазовим значенням завершеності дії в українській та німецькій мовах. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 7–8 квіт. 2017 р.)*. Львів: Наук. філол. організація “ЛОГОС”, 2017. С. 38–39. *Особистий внесок: порівняльний аналіз синтаксичних конструкцій зі значенням завершеності дії* (0,06 д.а. /0,08 д.а.)

25. Смеречинська О. В. Реалізація акціональної семантики в діловому стилі німецької мови. *Тези звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов за 2010 р.* Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. С. 82–83 (0,08 д.а.)

26. Смеречинська О. В. Результативні предикати в німецькій мові. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття: зб. матеріалів конф. (укр., англ., рос., нім., франц., пол. мовами) / укл. А. І. Ряду*. Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. С. 208–209 (0,08 д.а.)

27. Смеречинська О. В. Результативність у німецькій та українській мовах. *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4–5 жовт., 2013 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 138–139 (0,08 д.а.)

28. Smerechynska O. Realisationsmöglichkeiten der aktionalen Bedeutung der Telizität im Deutschen. *Deutsch lehren und lernen in der interkulturellen Welt: Materialien der 17. UDGW-Tagung (Lwiw 22–23. Oktober, 2010)*. Lwiw: Universitätsverlag, 2010. S. 145–147 (0, 13 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Смеречинська О. В. Функціонально-семантичне поле граничності дії в німецькій та українській мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

Дисертацію присвячено проблематиці вираження акціональної семантики граничності дії в німецькій та українській мовах.

На основі теорії А. В. Бондарка про функціонально-семантичні поля граничність дії розглядається як функціонально-семантичне поле, яке поруч з

неграничністю входить у функціонально-семантичне макрополе акціональності. Граничність дії складається з інших мікрополів, що частково накладаються одне на одного. У дисертаційній роботі виокремлено та проаналізовано мікрополя початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії. У кожному функціонально-семантичному мікрополі визначено ядро, приядерну зону та периферію на основі семантики, яку виражають різнорівневі засоби вираження граничності дії, та частоти їх використання. На основі зіставного аналізу визначено спільні та відмінні риси щодо вираження акціональної семантики граничності дії у німецькій та українській мовах.

Ключові слова: акціональність, функціонально-семантичне поле, акціональна семантика, дієслівний аспект, рід дієслівної дії, граничність дії, початковість, обмежена тривалість, завершеність, одноразовість, результативність.

АННОТАЦІЯ

Смеречинська О. В. Функціонально-семантичне поле предельности действия в немецком и украинском языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2019.

Диссертация посвящена проблематике выражения акциональной семантики предельности действия в немецком и украинском языках.

На основании теории А. В. Бондарко о функционально-семантических полях предельность действия рассматриваются как функционально-семантическое поле, которое вместе с неопредельностью входит в функционально-семантическое макрополе акциональности. Предельность действия состоит с других микрополей, которые частично накладываются одно на другое. В диссертационной работе выделено и проанализировано микрополя начинательности, ограниченной длительности, завершенности, одноразовости и результативности действия. В каждом функционально-семантическом микрополе определено ядро, околоядерная зона и периферия на основании семантики, которую выражают разноуровневые средства выражения предельности действия, и частоты их употребления. На основании сопоставительного анализа определены общие и отличные черты касательно выражения акциональной семантики предельности действия в немецком и украинском языках.

Ключевые слова: акциональность, функционально-семантическое поле, акциональная семантика, глагольный аспект, способ глагольного действия, предельность действия, начинательность, ограниченная длительность, завершенность, одноразовость, результативность.

ABSTRACT

Smerechynska O. V. Functional-semantic field of telicity of an action in German and Ukrainian. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.17 – Comparative-Historical and Typological Linguistics. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

The dissertation focuses on the expression of the actional semantics of telicity of an action in German and Ukrainian.

Based on the theory of A. V. Bondarko about functional-semantic fields the telicity of an action is considered as a functional-semantic field that together with atelicity are parts of the functional-semantic macrofield of actionality. Altogether the actional semantics is considered as a dynamic scale, where the telic and atelic meanings are its two different poles. The Zeno Vendler's classification is used as its basis and the distinct classes are considered to be opposites of the scale of telicity/atelicity. The telicity of an action includes the meanings of achieving a bound and just moving towards it and consists of a number of microfields which are frequently overlapping each other. Among them are the phasal microfields of the beginning, the bounded durativeness and the ending of an action and the microfields of the semelfactivity and the resultativity of an action. Based on semantics that different leveled means of expression of telicity of an action have and the frequency of its use in each microfield in German and Ukrainian, one should distinguish between the core, the near-core zone and the periphery.

On the basis of the comparative analysis there are defined common and distinctive features concerning the means of expression of the actional semantics of telicity of an action in German and Ukrainian. The research work shows that in the two languages there are often being used similar means of expression of the telic semantics of the beginning, the bounded durativeness, the ending, the semelfactivity and the resultativity of an action. In the Ukrainian language the central position holds the verb in the form of perfective aspect which expresses the respective semantics with the help of its lexical meaning, in particular being influenced by a number of prefixes (e.g. *напишу, посиджу*). Functions of other means of expression are narrowed to either activation of the phasal semantics, the semantics of the semelfactivity and the resultativity of an action among different lexical-semantic variants of a verb in the form of the perfective aspect (e.g. *рантом засніваю*) or just its strengthening (e.g. *доїм до кінця*). The situation in German is different: though the verb holds here the central position by expressing the telic semantics of achieving the bound, nevertheless the decisive role plays the context. i.e. adverbials and sequences of successive actions. This leads to the conclusion that despite the fact that Ukrainian possesses forms of the grammatical category of the aspect and German relates to grammatically nonaspectual languages, the semantics of achieving the bound may be realised in both languages.

Key words: actionality, functional-semantic field, actional semantics, verbal aspect, Aktionsart, telicity of an action, beginning, bounded durativeness, ending, semelfactivity, resultativity.